HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

ZAMONAVIY OILADA TARBIYA JARAYONIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIY-PEDAGOGIK OMILLAR.

Begmanov Sultanbek Jubat ulı
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Pedagogika-psixologiya va ijodiy ta'lim fakulteti
Pedagogika yonalishi 3 kurs
+998337100528
@begmanovsultan89@gmail.com
Allayarov Muratbay Joldasbaevish
Umumiy pedagogika kafedırasi dotsenti
Pedagogika ilimlari boyinsha filosofiya doktori (PHD)
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23803855

ANNOTATSIYA : Ushbu maqolada zamonaviy oilada tarbiya jarayoniga ta'sir etuvchi ijtimoiy-pedagogik omillar, oilaviy muhitning farzand kamolotidagi o'rni hamda ota-onalarning tarbiyaviy faoliyati yoritilgan. Shuningdek, globallashuv, axborot texnologiyalarining rivojlanishi, ijtimoiy muhit, milliy qadriyatlar va oilaviy munosabatlarning bola tarbiyasiga ta'siri tahlil qilingan. Zamonaviy oilada sog'lom ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantirish, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish va farzand tarbiyasida ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.
Kalit so'zlar: zamonaviy oila, tarbiya jarayoni, ijtimoiy-pedagogik omillar, oilaviy muhit, ota-ona mas'uliyati, farzand tarbiyasi, milliy qadriyatlar, pedagogik madaniyat, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy muhit.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются социально-педагогические факторы, влияющие на воспитательный процесс в современной семье, роль семейной среды в развитии личности ребёнка и воспитательная деятельность родителей. Также анализируется влияние глобализации, развития информационных технологий, социальной среды, национальных ценностей и семейных отношений на воспитание детей. Особое внимание уделяется формированию здоровой духовно-нравственной атмосферы в современной семье, повышению педагогической культуры родителей и развитию сотрудничества семьи с образовательными учреждениями в процессе воспитания подрастающего поколения.
Ключевые слова: современная семья, воспитательный процесс, социально-педагогические факторы, семейная среда, ответственность родителей, воспитание детей, национальные ценности, педагогическая культура, духовно-нравственное воспитание, социальная среда.

ABSTRACT: This article examines the socio-pedagogical factors influencing the upbringing process in the modern family, the role of the family environment in children's personal development, and the educational responsibilities of parents. It also analyzes the impact of globalization, the development of information technologies, the social environment, national values, and family relationships on child-rearing. Special attention is paid to creating a healthy spiritual and moral atmosphere within the

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

modern family, improving parents' pedagogical culture, and strengthening cooperation between families and educational institutions in the upbringing of the younger generation.
Keywords: modern family, upbringing process, socio-pedagogical factors, family environment, parental responsibility, child-rearing, national values, pedagogical culture, spiritual and moral education, social environment.

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo‘lib, inson shaxsining shakllanishi, uning ma’naviy-axloqiy kamoloti va ijtimoiy hayotga moslashuvida asosiy o‘rin egallaydi. Inson dastlabki tarbiyaviy saboqlarni oilada oladi. Farzandning dunyoqarashi, muomala madaniyati, odob-axloqi, mehnatga munosabati va atrofdagilar bilan muloqot qilish ko‘nikmalari, avvalo, oilaviy muhit ta’sirida shakllanadi.

Zamonaviy oilada tarbiya jarayoni murakkab va ko‘p qirrali pedagogik jarayon hisoblanadi. Chunki bugungi kunda jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va texnologik o‘zgarishlar oilaviy munosabatlarga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi bolalarning fikrlashi, qiziqishlari va xulq-atvoriga yangicha ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ota-onalardan farzand tarbiyasiga ongli, mas’uliyatli va zamonaviy pedagogik yondashuv asosida munosabatda bo‘lish talab etiladi.

Oilada tarbiya jarayoniga ta’sir etuvchi asosiy ijtimoiy-pedagogik omillar

Zamonaviy oilada farzand tarbiyasiga bir qator ijtimoiy-pedagogik omillar ta’sir ko‘rsatadi. Ularning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

Oilaviy muhit. Oiladagi o‘zaro hurmat, mehr-muhabbat, ishonch va hamjihatlik bolaning ruhiy hamda ma’naviy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalar o‘rtasidagi sog‘lom munosabat farzand uchun muhim namuna vazifasini bajaradi.

Ota-onalarning pedagogik madaniyati. Ota-onalarning farzand yoshiga mos tarbiya usullarini bilishi, uning qiziqishlari va individual xususiyatlarini hisobga olishi tarbiya samaradorligini oshiradi. Bolaga faqat buyruq berish yoki jazolash orqali emas, balki tushuntirish, suhbatlashish va shaxsiy namuna ko‘rsatish orqali ta’sir etish muhimdir.

Ijtimoiy muhit. Bola yashayotgan mahalla, do‘stlar davrasi, qo‘shnilar va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar uning xulq-atvori va dunyoqarashiga ta’sir qiladi. Ijobiy ijtimoiy muhit bolada hamkorlik, hurmat, mas’uliyat va insonparvarlik kabi fazilatlarni rivojlantiradi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar. Kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, halollik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va bag‘rikenglik kabi qadriyatlarni oilada singdirish farzandning ma’naviy kamolotida muhim ahamiyatga ega.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Internet, televizor, mobil telefon va ijtimoiy tarmoqlar bolalarning bilim olishi uchun keng imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, nazoratsiz foydalanish zararli axborotlar, vaqtni behuda sarflash va virtual muhitga haddan tashqari berilish kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli ota-onalar farzandlarning raqamli muhitdagi faoliyatini oqilona nazorat qilishi lozim.

Zamonaviy oilada tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari

Oilaviy tarbiya bir necha muhim yo‘nalishlarda amalga oshiriladi. Ularning har biri bolaning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya bolada odob-axloq, halollik, rostgo‘ylik, mehribonlik va hurmat kabi fazilatlarni shakllantirishga qaratiladi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Aqliy tarbiya bolaning bilim olishga qiziqishini kuchaytirish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi.
Mehnat tarbiyasi farzandda mehnatsevarlik, tartiblilik, mas'uliyat va mustaqil faoliyat ko'nikmalarini shakllantiradi.
Jismoniy tarbiya sog'lom turmush tarziga rioya qilish, sport bilan shug'ullanish, to'g'ri ovqatlanish va shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilishni o'z ichiga oladi.
Estetik tarbiya bolada go'zallikni his qilish, san'at, musiqa, adabiyot va tabiatga mehr uyg'otishga xizmat qiladi.

Ota-onalar va ta'lim muassasalari hamkorligining ahamiyati

Zamonaviy sharoitda farzand tarbiyasini faqat oilaning vazifasi sifatida ko'rib bo'lmaydi. Bu jarayonda maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, mahalla va boshqa ijtimoiy institutlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.
Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi muntazam muloqot bolaning rivojlanishidagi muammolarni o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi. Ota-onalar yig'ilishlari, tarbiyaviy seminarlar, ochiq mashg'ulotlar va oilaviy tadbirlar hamkorlikni mustahkamlashning samarali shakllari hisoblanadi.

Zamonaviy oilada tarbiya samaradorligini oshirish yo'llari

Oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish uchun, eng avvalo, oilada sog'lom psixologik muhitni shakllantirish zarur. Ota-onalar farzandlari bilan muntazam suhbatlashishi, ularning fikrlarini tinglashi, qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashi va muammolariga befarq bo'lmasligi kerak.
Shuningdek, bolaga yoshligidan mustaqil qaror qabul qilish, o'z xatti-harakatlari uchun javob berish va oilaviy ishlarda ishtirok etish imkoniyatini yaratish lozim. Farzand tarbiyasida taqiqlash va jazolashdan ko'ra, tushuntirish, rag'batlantirish va shaxsiy namuna ko'rsatish samaraliroq hisoblanadi.

Quyidagi chizmada zamonaviy oilada tarbiya jarayoniga ta'sir etuvchi omillar umumlashtirilgan:

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Oila insoniyat jamiyatining eng qadimiy va eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, bolaning shaxs sifatida shakllanishida birinchi tarbiya muhiti hisoblanadi. Bola tili, dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari va xulq-atvor madaniyatini avvalo oilada o'zlashtiradi. Biroq XXI asr boshidagi jamiyatda oilaning ijtimoiy tuzilishi, ota-onalarning mehnat sharoitlari, axborot muhiti va qadriyatlar tizimi tez o'zgarmoqda. Shu sababli zamonaviy oilada tarbiya jarayoni an'anaviy shakllardan farqli ravishda ko'plab ijtimoiy va pedagogik omillar ta'sirida kechmoqda. Ushbu maqolada bu omillarning mohiyati, ularning tarbiyaga ta'sir mexanizmi va ularni hisobga olgan holda samarali tarbiya yo'llari tahlil qilinadi.

Zamonaviy oila tushunchasi va uning o'zgarishi

Zamonaviy oila an'anaviy ko'p avlodli oiladan ko'ra ko'proq yadroviy tuzilishga ega bo'lib, asosan ota-ona va bolalardan iborat. Oilaviy munosabatlarda demokratik tamoyillar kuchayib, bolaning fikriga e'tibor berish, unga erkinlik berish va mustaqillikka o'rgatish zarurati ortib bormoqda. Shu bilan birga, ayrim oilalarda ota-onalarning band bo'lishi, uzoq muddatli mehnat migratsiyasi yoki ajralish kabi holatlar bolaning oila bilan bevosita muloqotini cheklamoqda. Bu o'zgarishlar tarbiya mazmuni va usullariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyaga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar

Birinchi navbatda, oilaning iqtisodiy holati tarbiya jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Moddiy ta'minot yetarli bo'lgan oilalarda bolaga ta'lim, sport va madaniy faoliyat uchun imkoniyatlar kengroq bo'ladi. Aksincha, iqtisodiy qiyinchiliklar ota-onalarni doimiy stress holatiga solib, bola bilan sifatli muloqotga vaqt ajratishni qiyinlashtiradi. Ota-onalarning ish bilan band bo'lishi esa tarbiya vazifasining bir qismini maktab, nodavlat tashkilotlar yoki ko'cha muhitiga o'tkazib yuboradi.

Ikkinchi muhim omil — ota-onalarning ma'lumoti va madaniy darajasi. Pedagogik bilimga ega bo'lgan ota-onalar bolaning yoshga xos xususiyatlarini yaxshiroq tushunadi, ziddiyatli vaziyatlarni konstruktiv hal qila oladi. Ma'lumot darajasi past bo'lgan oilalarda esa tarbiya ko'pincha tajriba va an'anaga asoslanadi, bu ba'zan jismoniy jazo yoki bo'sh talablar shaklida namoyon bo'ladi.

Uchinchi omil — axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli muhitdir. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va gadjetlar bolaning dunyoqarashiga kuchli ta'sir qilmoqda. Ular bolaga keng axborot imkoniyati berishi bilan birga, noto'g'ri qadriyatlar, zo'ravonlik va haddan tashqari vaqt sarflash xavfini ham keltirib chiqaradi. Ko'p hollarda bola ekranga ko'proq vaqt ajratadi, oila a'zolari bilan esa muloqot kamayadi. Bu holat tarbiyaviy ta'sir doirasini tor oilaviy muhitdan tashqariga olib chiqadi.

To'rtinchi omil — mahalla va jamoatchilik muhitidir. An'anaviy o'zbek mahallasi bolalar tarbiyasida faol ishtirok etgan, katta yoshdagilar hurmat va nazorat funksiyasini bajargan. Zamonaviy shaharlashuv va mahalla aloqalarining susayishi bu ijtimoiy nazorat mexanizmini zaiflashtirmoqda. Shu sababli oila va mahalla hamkorligini qayta tiklash dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Pedagogik omillar

Ijtimoiy omillar bilan bir qatorda pedagogik omillar ham tarbiya natijasini belgilaydi. Eng muhimi — ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat uslubi. Tadqiqotchilar tarbiya uslublarini odatda avtoritar, demokratik, liberal va befarq kabi turlarga ajratadilar. Demokratik uslub, ya'ni bolaga cheklovlarni tushuntirgan holda mas'uliyat yuklash, odatda ijobiy natija beradi: bola o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni anglaydi va mustaqil fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Avtoritar uslub esa itoatkorlikni shakllantirishi mumkin, ammo bolaning ichki motivatsiyasini va o'z-o'zini hurmat qilish tuyg'usini zaiflashtirishi mumkin.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Yana bir pedagogik omil — ota-onaning shaxsiy namunasidir. Bola ko'proq so'zdan emas, ko'rgan xulq-atvoridan o'rganadi. Ota-onaning o'zaro hurmati, mehnatsevarligi, kitob o'qishga bo'lgan munosabati va muammolarga sabr bilan yondashuvi bolaga bevosita ta'sir qiladi. Shuningdek, oiladagi qoidalarning izchilligi muhim: bir kuni ruxsat etilgan narsa ikkinchi kuni taqiqlansa, bola me'yorlarni tushunishda qiyinchilikka duch keladi.

Tarbiyada muloqot madaniyati ham muhim o'rin tutadi. Bola bilan muhokama qilish, uning savollariga e'tibor berish, his-tuyg'ularini tan olish emotsional xavfsizlikni shakllantiradi. Aksincha, doimiy tanqid, kamsitish yoki e'tiborsizlik bolada o'ziga ishonchsizlik va xavotirni kuchaytirishi mumkin.

Ta'sir mexanizmi: omillarning o'zaro bog'liqligi

Tarbiyaga ta'sir etuvchi omillar alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda ishlaydi. Masalan, iqtisodiy qiyinchilik ota-onaning ish vaqtini ko'paytiradi, bu esa bola bilan muloqot vaqtini kamaytiradi. Natijada bola ko'proq vaqtini raqamli qurilmalarda o'tkazishi mumkin, bu esa o'z navbatida uning xulq-atvori va o'quv faoliyatiga ta'sir qiladi. Shu bois tarbiyani faqat bitta omil orqali tushuntirish yetarli emas; uni tizimli yondashuv asosida tahlil qilish lozim.

Samarali tarbiya yo'llari

Zamonaviy oilada tarbiya samaradorligini oshirish uchun bir necha yo'nalishda ish olib borish zarur. Birinchidan, ota-onalar uchun pedagogik-psixologik bilim darajasini oshirish kerak. Maktablar, mahalla qo'mitalari va oila markazlari muntazam seminarlar va maslahat xizmatlarini tashkil etishi mumkin.

Ikkinchidan, oila va maktab hamkorligini kuchaytirish lozim. Ota-onalar majlislari, birgalikdagi tadbirlar va individual suhbatlar tarbiyaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, oilada muloqot vaqtini rejalashtirish muhim. Birgalikda ovqatlanish, sayr, o'yin va kitob o'qish kabi odatlar oila a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi.

To'rtinchidan, raqamli muhitdan oqilona foydalanishni o'rgatish zarur. Ota-onalar vaqt cheklovlarini belgilash bilan birga, bolaga internet orqali axborotni tanqidiy baholashni o'rgatishi kerak.

Beshinchidan, mahalla va jamoatchilik bilan aloqani mustahkamlash lozim. Mahalla faollari, ustozlar va ijtimoiy hamkorlar oilaga ko'maklashib, tarbiyada ijtimoiy nazorat va qo'llab-quvvatlash muhitini yaratishi mumkin.

Xulosa

Zamonaviy oilada tarbiya jarayoni iqtisodiy, madaniy, axborot va pedagogik omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Ushbu omillarni to'g'ri tushunish va ularni hisobga olgan holda tarbiya strategiyasini ishlab chiqish bolaning sog'lom, mas'uliyatli va ijodiy shaxs sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi. Oila, maktab va jamoatchilikning birgalikdagi sa'y-harakatlari tarbiya samaradorligini oshirishning eng muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. — Toshkent, 1998.
3. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-562-son “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
5. 5. Hasanboyeva O. va boshqalar. Oila pedagogikasi. — Toshkent: Aloqachi, 2007. — 384 b.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

6. 6. Ismoilov M.K., Eshnazarov M.K., Ergasheva O.N. Oila pedagogikasi. — Termiz: TerDU NMM, 2025. — 342 b.
7. 7. Qodirova F., Toshpo‘latova Sh., A’zamova M. Oila pedagogikasi. — Toshkent: Ma’naviyat, 2013.
8. 8. Munavvarov A.Q. Oila pedagogikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1994.
9. 9. Musurmonova O. Oila ma’naviyati – milliy g‘urur. — Toshkent: O‘qituvchi, 1999. — 200 b.
10. arm.tipi.uz
11. 10. Karimova V. Oila psixologiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2007. — 316 b.